

**EKONOMİK KÜRESELLEŞMENİN YOL AÇTIĞI PROBLEMLER:
TEORİK BİR BAKIŞ**

Yrd. Doç. Dr. Mehmet DİKKAYA
Kafkas Üniversitesi
İİBF İktisat Bölümü
mdikkaya@yahoo.com

Uzm. Fatih DENİZ
TMSF Strateji Geliştirme Dairesi Fon
Uzmanı
deniz_07@hotmail.com

ÖZET

Bu çalışma, ekonomik küreselleşme kavramını incelemeye çalışmaktadır. Küreselleşme, uzunca bir zaman önce başlamış olan ve halen sürmekte olan bir süreçtir. Günümüz dünyasında ekonomi ve politika çok yakın olarak birbirleriyle ilişkilidir. Bu açıdan herhangi biri, televizyon ekranlarında Dünya Ticaret Örgütü karşıtlarını ya da Afrika kıtasındaki açlığı rahat bir şekilde gözlemleyebilir. Bu durum ekonomik küreselleşme ile de yakından ilişkilidir. Bu makalede ilk önce ekonomik küreselleşmenin teorik ve kurumsal kökenleri üzerinde durulmuştur. Buna ilaveten yerel ekonomik ilişkiler mercek altına alınmıştır. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, uluslararası finansal ağlar ve uluslararası ticaret de bu bağlamda incelenmiştir. Son olarak çok uluslu şirketlerin, kar güdüsü ile büyüme ve rekabet ile saldırganlık gibi ikili davranış özellikleri ele alınarak acil problem alanları tartışılmış ve bu konuyla ilgili diğer anlamlara vurgu yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Küreselleşme, Çok Uluslu Şirketler, Uluslararası Ticaret, Ekonomik İlişkiler.

THE PROBLEMS OF ECONOMIC GLOBALIZATION: A THEORITICAL APPROACH

ABSTRACT

The article tries to analyze the concept of economic globalization. This is a process which began several decades ago and goes on for the time-being. Economy and politics are deeply interrelated in today's world. One can see on television screens the opponents of WTO or the hunger in African continent. These are also related to economic globalization. In this article, it is first tried to understand theoretical and institutional roots of economic globalization. Then, local economic relations are revisioned. An economic interdependence and international financial network, and international trade are also stressed. As a latter step, behavioral characteristics of multinational corporations such as motives of profit and grow, or competition and aggressiveness are studied. Finally, the emergent problem areas are discussed and related implications are emphasized.

Keywords: Economic Globalization, Multinational Corporations, International Trade, Economic Relations.

1. GİRİŞ

1980'lerden beri dünya ekonomisinde meydana gelen gelişmeler, sosyal bilimcilerin küreselleşme kavramı üzerinde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Aslında çok yeni olmayan bu kavram etrafında düşünmeyi en fazla artıran olaylar Sovyetler Birliği'nin dağılması (1991), Avrupa Birliği'nin ilan edilmesi (1994) ve bu yıllarda büyük hız kazanan iletişim ve haberleşme alanında yaşanan devrimlerdir. Bu kavram etrafında meydana gelen kutuplaşmalar, kavramın önemini artırmış ve bu konudaki tartışmalar hız kazanmaya başlamıştır.

Yeni dünya düzeni ve liberalleşme kavramları da küreselleşme ile paralel olarak ele alınmaya başlamıştır. Yeni dünya düzeni taraftarlarına göre, küreselleşme kaçınılmaz bir olgu ve bu olgunun gereklerini yerine getirmek her ulus-devletin yapması gereken görevlerdendir. Doğal olarak, ulus-devlet kavramının sıkça tartışıldığı ve globalleşen dünyada, önceden çizilmiş maddi sınırların anlamlarını yitirdiği yönünde yeni tezler de ileri sürülmeye başlanmıştır. Bu kapsamda küreselleşmeye, her ulusun geleceğini doğrudan ilgilendiren bir olgu olarak bakmak zorunlu hale gelmiştir. Küreselleşmeyi bu denli önemli hale getiren diğer gelişmeler ise, yaşanan enformasyon ve teknolojik devrimin son derece hızla yol alması ve büyük bir ekonomik dev olarak görülen Sovyetler Birliği'ni dahi yutararak büyümesini devam ettirmesidir. Bu çalışmada, ekonomik küreselleşmenin kuramsal ve kurumsal temeli ile küreselleşme etrafında meydana gelen temel sorunlara eleştirel bir yaklaşımda bulunularak bu çerçevede ortaya çıkan belli başlı sorun alanlarına değinilmektedir.

2. KURAMSAL ALTYAPI

Ekonominin küreselleşmesi, kapitalist serbest piyasa ekonomisinin, rekabetin, üretim ve tüketim ilişkilerinin ulus-aşırı hale gelmesidir. Ekonomik ilişkilerin uluslararasılaşması ise küreselleşmeyi tarif etmek için tek başına yeterli değildir. Ekonominin neden uluslararası hale geldiği sorusunun cevabı şu faktörlerde gizlidir: yerel üretimin yetersiz oluşu, uluslararası fiyat farklılıkları ve mal farklılaşması. Yerel üretimin yetersiz kalmasının nedenleri kaynak dağılımının dengesizliği, teknik eleman eksikliği ve farklı gelişmişlik seviyelerinin varlığıdır. Fiyat farklılaşmalarının nedeni ise maliyetlerin farklı olmasıdır. Mal farklılaşması ise bireysel tatmin ile ilgili bir konudur. Bu sebeplerden dolayı ekonomik ilişkiler uluslararası hale gelmiş ve uluslararası ticaret doğmuştur.

Kapitalist serbest piyasa ekonomisinin veya serbest ticaretin insanoğlunun nihai güvenliği ve özgürlüğünü sağlama iddiası vardır. Bu amaca ulaşmak için sahip olduğu öngörüler ise şunlardır: rekabet yeni buluşları teşvik eder, verimliliği artırır ve böylece fiyatlar düşer. İş bölümü, uzmanlaşmaya neden olur ve böylelikle yine verimlilik artar ve fiyatlar düşer. Üretim birimi büyüdükçe iş bölümü ve uzmanlaşma da artar ve daha fazla kâr elde edilir (Morris, 1996: 219).

Ekonomi uluslararası hale gelirken bunun düşünsel çerçevesi de Adam Smith ve David Ricardo gibi kuramcılar tarafından çizilmiştir. Smith'in ortaya attığı mutlak üstünlükler teorisine göre uluslararası ticaret, her ulus üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olduğu, maliyetleri en aza çekebildiği malı üretebildiği sürece tüm devletler için kârlı olabilir. Smith'in kafasındaki modelde liberal ekonomi, yani serbest piyasa kapitalizmi,

tekellerin değil tüm insanların ihtiyaçlarını karşılamak amacı ile ortaya çıkmış olan bir mekanizmadır. A. Smith *Milletlerin Zenginliği*'nde, ekonomideki devlet korumacılığını ve merkantilist yapıları eleştirmiş, gittikçe tekel niteliği kazanan işletmelerin hükümetlerce korunmasının, görünmez bir el tarafından düzenlenen rekabetçi piyasayı ve onun içindeki küçük ölçekli alıcı ve satıcıları olumsuz yönde etkileyeceğini öne sürmüştür. Smith'e göre tam rekabet piyasası denen bu sistemde çok sayıdaki alıcı ve satıcı fiyatları etkileyememekte ve denge noktasını arz ile talebin kesiştiği yer belirlemektedir. Görünmez el (*invisible hand*) adını verdiği bu sistem her zaman için dengeye ulaşma eğilimindedir. Özetle Smith kapitalist serbest piyasa ekonomisinin ve liberal uluslararası ticaretin insanlığın nihai güvenlik ve özgürlük arayışına cevap olabileceğini düşünmekteydi.

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi ile ortaya çıkmasının nedeni şudur: sayet bir devlet iki veya daha çok sayıda malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip ise o zaman ne olacaktır? Uluslararası ticaret gerçekleşmeyecek midir? Ricardo'ya göre bir devlet diğer devletlere göre birkaç malın üretiminde mutlak üstünlüğe sahip olabilir. Bununla birlikte o devlet kendi içinde mallardan birisini ötekilere göre daha düşük maliyet ile üretebilir. Bu durumda o ülke ürettiği mallardan en çok maliyet avantajına sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve diğer malları öteki devletlerden almalıdır. Böylece kâr elde eder ve uluslararası ticaret her iki taraf için de fayda sağlar. Uluslararası ticaret büyüdükçe devletlerin üretim fazlalıkları da artar, verimlilik ve etkinlik çoğalır ve refah artar (Goldsmith, 1996: 172).

Geleneksel klasik yaklaşım böyle olmakla beraber, 1990'lardan itibaren küreselleşmenin hız kazanmasıyla iktisadi anlamda küreselleşmenin teorik ve pratik açıdan algılanması konusunda farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna göre ekonomik küreselleşme, artan sınır ötesi karşılıklı bağımlılığa, mal, hizmet ve para piyasalarının bütünleşmesine işaret etmektedir (Narula, 2000: 141–142). Ekonomik faaliyetlerde yaşanan sınır ötesi genişleme, uluslararası ticaret, doğrudan yabancı yatırım ve sermaye piyasasında yaşanan gelişmeler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Ulusal ekonomilerin ihracat oranlarının artması ile küreselleşmenin ticaret boyutundaki gelişmeler açıkça gözlenmektedir. Örneğin gelişmiş ülkelerde (GÜ) uluslararası ticaretin toplam üretime oranı 1987 yılından 1998'e kadar %27'den %29'a, gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) ise %10'dan %17'ye yükselmiştir (The World Bank, 17 Ocak 2001).

Küresel ekonomik entegrasyon, üretim faktörlerinin bir kısmının yada tamamının uluslararası ekonomik sisteme entegre olmasını içermesi ile küresel liberalizasyonla eş anlamlı olarak gelişmektedir. Bu konuda oluşmuş olan geniş bir ekonomik literatür, farklı tartışma noktalarına işaret etmektedir. Bazı yazarlara göre, bölgesel ekonomik entegrasyon girişimleriyle karşılaştırıldığında, bütüncül ve küresel bir liberalizasyonun, ekonomik büyüme açısından daha anlamlı sonuçlar doğurduğu ve bu tür politika tercihlerinin daha yüksek büyüme hızlarına ulaşmayı sağladığı (örneğin Vamvakidis, 1999: 42) belirtilmektedir. Şayet finansal sistemde yerinde düzenlemeler yapılırsa, finansal liberalizasyonun da ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olabileceği de bu bağlamda ileri sürülen tezlerdendir (örneğin Balassa, 1990–91: 66). Daha sonraki çalışmalarda (Edison, Levine vd. 2002: 772), finansal küreselleşmenin, farklı açılımları ile birlikte genellikle açık ekonomilerde ekonomik başarıları sürükleyeceği üzerinde durulmaktadır. Bununla birlikte küresel anlamda neo-liberal politikaların uygulandığı gelişmekte olan ülkelerde, gerek büyüme rakamları, gerek finansal krizler ve gerekse

piyasa gelişmeleri açısından son yirmi yıl içerisinde önemli problemlerin yaşandığı ileri sürülmektedir. Geçiş ekonomileri de denkleme dahil edildiğine, bu ülkeler içerisinde en iyi performans kaydeden ve AB üyeliği elde eden Polonya'da bile yoksulluk oranının 1990'lardan daha yüksek düzeyde ortaya çıkıyığı gözlemlenmektedir (Rodrik, 2002: 1).

Küreselleşmenin ekonomiler üzerindeki temel etkisi, kendi ulusal ekonomilerini kontrol etme konusunda ulus-devletlerin gözle görülür bir şekilde ağırlıklarının azalmasıdır. Artık iktisat politikaları, uluslar-üstü kurumlara ve ticaret anlaşmalarına daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu durum, ulusal organlardan uluslararası kurumlara doğru kısmi bir otorite ve güç transferinin yaşanmasından da gözlemlenebilir. Bunu doğrulayan pek çok ekonomik gösterge ortaya çıkmakla birlikte, politik açıdan bakıldığında da yaklaşık olarak aynı şeyler geçerlidir (Levy, 1997: 317). Artık uluslararası kurumlar, hem ulusal ekonomik hem de ulusal politik kararların alınmasında etkili olmaya başlamıştır.

Küreselleşmenin, uluslararası ekonomi-politiğin geçirdiği süreç ile de yakın bir ilgisi vardır. Çünkü Soğuk Savaş döneminde yapılan anti-komünist amaçlı dış yardımlar ve yatırımların küresel bir kapitalist ekonominin inşa edilmesi üzerinde yoğun bir etkisi olmuştur. Thurow'a göre (1997: 99), komünizmin sona ermesinden sonra küresel bir kapitalizm yaratmak için gerekli tehditler sona ermesine rağmen, alınan tarihsel yol büyük bir farklılık meydana getirmiştir. Önu dizginlenemeyen bu küresel ekonomi, artık düşünce biçimlerini değiştirerek herkesin dünya görüşüne şekil vermektedir. Bağımlılık artmış, eskisine göre farklı bir arz-talep ilişkisi meydana gelmiştir. Dünya çapındaki bankalar, çok uluslu şirketler ve uluslararası kuruluşlar kendilerini ve çevrelerini oluşturan hak ve çıkarlarla birbirine bağlı olmuşlardır. Sonuçta küresel ekonomi, tam anlamıyla ve fiziki olarak limanlarda, havaalanlarında ve haberleşme sistemlerinde sarsılmaz bir yere sahip olmuştur. Thurow'a göre, en önemlisi de zihinlerde küresel kapitalist bir ekonominin kök salmış olmasıdır.

Bu bağlamda ekonomik küreselleşme, gelişmekte olan ülkeler için her zaman sihirli bir değnek rolü üstlenmese de dünya çapında ticareti artırıp yükseltmiştir. Bu sonucun arkasında pek çok faktör vardır. İlk önce, dünya piyasalarının entegrasyonu ve hızlı teknolojik değişim, düşük işlem ve iletişim maliyetlerinden ortaya çıkan verimlilik kazançlarına yol açmıştır. Bu gelişmeler, düşük maliyetler, yüksek pazar etkinliği, yüksek verimlilik, düşük ticaret engelleri ve yeni yatırım fırsatlarının ortaya çıkması aracılığıyla rekabeti artırmıştır. Bu sebeple rekabet, hem GÜ'leri hem de GOÜ'leri hemen hemen aynı düzeyde etkilemiştir. Bu noktada GOÜ'lerin son yirmi yılda dünya ticaretine ve küresel ekonomiye aktif olarak katılmaya başladıkları söylenebilir. Çünkü coğrafi sınırlar, artık mal ve hizmetlerin tedarikinin sınırlanmasında bir faktör olmaktan çıkmış bulunmaktadır. Başta Asya ülkeleri olmak üzere, yeni gelişen ülkelerin (emerging markets) dünya ticaretindeki önemleri gittikçe artmaktadır. İkinci olarak, banka dışı mali kurumların, finansal aracılık sürecindeki önemlerinin gittikçe arttığı belirtilmelidir. Bu sebeple, daha yüksek uluslararası rekabet, daha yüksek ekonomik gelişme, daha yüksek gelir düzeyi, daha yüksek kaliteli ürünler ve böylece daha yüksek hayat standartları küreselleşme süreci ile birlikte görülebilir (Erçel, 2000: 2-3)

Bütün bu gelişmeler, mevcut politik ve sosyal sistemlerin kapasitesini dışlayarak zorlamaktadır. Küresel üretim ve pazarlama yapıları şimdi artan hızlilik ve yayılma ile şekillenmektedir. Küresel ürünler ve ulus aşırı firmalar tarafından üretilmiş markalar, küresel bir tüketim kültürünü kuşatmaktadır. Bu uluslararası kültür, gelişen (ama henüz

tam anlamıyla değil) haberleşme, teknoloji, hizmetler, taşımacılık ve finans piyasaları tarafından desteklenmektedir. Ortaya çıkan bu uluslararası sistem, yönetimlerin bir uçtan bir uca etkin olmasını gerektirmekte; ideal anlamda, yalnızca ticaret ve parasal akımların değil, ekonomik ve ekonomik olmayan yapıların da etkileşim haline gelmelerini teşvik edip düzenleyen bir çatının oluşmasını da talep etmektedir (Rhodes, 1995: 386). Bu durum ulus-devletleri, kendi yasalarını küresel standartlarla uyumlaştırması konusunda zorlamaktadır (çevreyi koruyucu politikalar ve iş hayatı düzenlemeleri gibi).

3. KURUMSAL ALTYAPI

Liberal serbest ticaret mekanizması ekonomiye devlet müdahalesini ve yirmi yıl içinde iki dünya savaşını engelleyemeyince, 1929 dünya ekonomik bunalımının da etkisi ile ABD, İkinci Dünya Savaşı'nın son yıllarında yanına İngiltere'yi de alarak Bretton Woods sistemini kurmuştur. Buna göre, dolar altın karşısında konvertibilite yeteneği kazanmış ve amaç uluslararası işlemleri hızlandırmak ve döviz kurunu kontrol altında tutarak fiyat istikrarını sağlamak olmuştur. Böylece uluslararası büyüme sağlanacak ve refah elde edilecekti. Bu sistem birtakım istikrarsızlıklar ile boğuşarak 1944'ten 1973 yılına kadar yaşadı ve 1973'teki petrol bunalımının son noktayı koyması ile çöktü. Amerika savaş sonrası dünyasında egemenliğinin ekonomik tabanını oluşturmak amacı ile Bretton Woods ikizleri adı verilen uluslararası kurumları yarattı (Gökçe, cilt: 3, 1996: 1938).

Söz konusu örgütlerin gücü, fondan para verilen devlete uygulaması gereken ekonomik davranış şekillerini empoze etmelerinden kaynaklanmaktadır. Bretton Woods sistemi ekonomik liberalizasyondan ziyade kontrol ve istikrar kavramları etrafında odaklanan, kuruluş aşamasında Keynes'in önerilerini kabul etmese de Keynezyen politikalara benzer şekilde hareket eden bir yapı idi. 1997 yılında patlak verip tüm dünyaya yayılan Asya krizinin olumsuz sonuçlar yaratmasından dolayı Bretton Woods benzeri bir yapıya özlem dile getiren çevreler olmuştur (Gavin, 1997: 185). Bugün ise böyle uluslararası bir kontrol mekanizmasından ziyade Dünya Ticaret Örgütü, GATT ve MAI gibi kurumlar ve girişimler çerçevesinde uluslararası ticaretin gittikçe liberalleştirilmesi yönünde bir eğilim vardır. Bu gelişmeler şayet istenen noktaya ulaşırsa, bu durumdan en fazla kâr sağlayacak olan aktörler çok uluslu şirketler olacak ve uluslararası rekabet ulusal firmaların aleyhine olacak bir rotaya doğru yönelecektir.

İçinde bulunan ulus-aşırılışma sürecinin ve ufukta görünen çizginin insanoğlunun güvenlik ve özgürlük arayışına etkisinin ne olacağı konusuna eğilmeden önce geleneksel veya yerel ekonomik ilişkilerin sahip olduğu davranış özelliklerini incelemek gerekmektedir. Bu şekilde yerel alandan küresel alana geçilirken yaşanan dönüşümün özellikleri ve etkilerini karşılaştırmalı olarak, daha sağlıklı bir şekilde anlamak mümkün olabilir.

4. YEREL EKONOMİK İLİŞKİLER

Yerel ekonomik ilişkiler tarihsel akış içinde incelenirse, sanayi devrimi öncesi ve sonrası zaman dilimlerine bakılmalıdır. Sanayi devrimi öncesinde insanlar için ekonomik faaliyetler bakımından gözetilmesi gereken fayda, öncelikle içinde buldukları cemaatin faydası idi. Daha üst düzeyde bir siyasal veya sosyal birime aidiyet duygusu henüz gelişmemişti. İnsanlar için, içinde yaşadıkları coğrafya dilimi ve küçük ölçekli topluluklar önemli idi. Bu yüzden, herhangi bir yenilikle karşılaşılması durumunda

bunun o cemaatin refahını nasıl etkileyeceği araştırılırdı. Üretim ve tüketim ilişkileri yerel düzeyde gerçekleştiği için yeniliklere karşı şüpheli bir tutum söz konusu idi. Topluluk, içinde yaşamakta olduğu tabiata karşı da saygı gösterirdi. Toprak, hava, su ve canlıların varlığı ile kendi varlıklarını doğru orantılı olarak algılandığı. Topluluk içinde birincil ilişkiler yoğunlukta idi ve komşuların karşılıklı yardımlaşmasının yanı sıra yerel ihtiyaçların yerel kaynaklardan karşılanması söz konusu olurdu (Berry, 1996: 413). Yerel ihtiyaçlar karşılanmadan komşu kasaba ve şehirlere mal satılmazdı. Merkezi okullara giderek eğitim almaktan ziyade, çocuklar topluluğun kendi öğretmenleri tarafından eğitilirdi. Ayrıca, yaşlılar ile gençler arasında karşılıklı saygı ve birbirine sahip çıkma âdeti vardı. Gençler yaşlılardan öğrenirler ve çocuk veya yaşlı bakımevleri bulunmazdı. Yaşlılar ile gençler toplulukta iç içe yaşarlardı. Özetlenecek olursa, rekabetçi ve pozitif bir ekonomik zihniyetten çok, işbirliğine dayanan ve insancıl normatizmi temel alan bir davranış şekli mevcuttu.

Sanayi devriminden sonra yerel düzeydeki üretim ve tüketim ilişkileri değişmeye başlamıştır. Kitle üretimi kavramının gündeme gelmesi, beraberinde nüfusun şehirlere toplanmasını ve kentleşmeyi, burjuvazi sınıfını ve uluslaşmayı getirmiştir. İnsanlar artık bir topluluğa değil de, bir topluma ait olduklarının farkına varmaya başlamıştır. Siyasal üst yapının değişmesi ve ulus-devletin ortaya çıkması, bu hareketin enerjisini seçkin burjuvazi üyelerinden alması ile birlikte, merkezi bir eğitim, merkezi bir bürokrasi ve genel askerlik hizmeti aracılığı ile ulus-devlet öncesi adem-i merkezi ilişkiler artık ulusal düzeye yükselmiştir. Ulus-devletler arasındaki savaşlar yeni teknoloji arayışlarını körüklemiş ve bu yenilikler ekonomik hayata da uyarlanmıştır. Devletler olabildiğince fazla üretip, dışarıdan en az miktarda ithalat yaparak avantajlı konuma geçmeye çalışmış ve korumacı ekonomi politikaları uygulamışlardır. Bu türden merkantilist ve sürekli hükümet desteğine bel bağlayan politikalar, tüketiciye modası geçmiş, çekici olmayan ürünler sunan, verimsiz ve hantal şirketlerin ayakta kalmasına yol açmıştır (Gökçe, Cilt 1, 1996: 471).

Bu politika, ulusal bir burjuvazi yaratma amacı doğrultusunda desteklenmiştir. Fakat tüm koruma ve desteklere karşın fabrikalar kapanmış ve insanlar işlerinden olmuştur. Pazarlar daralmış ve dünyadaki ekonomik etkinlik azalmıştır. Geleneksel geniş aile yapısı parçalanmış ve tüketim toplumunun yapısına uyan çekirdek aileler ortaya çıkmıştır. Zamanla sosyal refah devleti kavramı önemli bir gereksinim olarak gündeme gelmiştir. Sonuçta sanayi devrimi öncesi ve sonrası zaman dilimleri içinde ekonomik zihniyet ve ekonomik kurumlar kesin bir dönüşüme uğramıştır.

Küreselleşme taraftarlarına göre, yerel ekonomiler otokratik olabilmektedir. Bununla birlikte, tarihsel deneyim göstermektedir ki, yerel ekonomiler, merkezileşmiş ulusaşırı şirketler sistemine göre daha istikrarlı, barışçıl ve demokratiktir. Yerel toplumların birbirleri ile çatışmaları durumu ise genellikle dış müdahalelerle ortaya çıkmıştır. Ülkelerin, içinde buldukları bölge dışındaki dünya ile teması kesmeleri kuşkusuz ki tüm iletişim ve ulaşım teknolojilerinin terk edilmesi gerektiği anlamına gelmemektedir (Norberg-Hodge, 1996: 393).

5. KÜRESEL EKONOMİK İLİŞKİLER

Dünya ekonomisi Bretton Woods sistemi ve ikiz kurumları olan IMF ve Dünya Bankası ile uluslararası hale gelmiş ve bu süreç GATT ile devam etmiştir. Fakat küreselleşme denen dönüşüm yoğun olarak son yirmi yılın ürünüdür ve Uruguay Round'u

görüşmeleri ile devam eden ekonomik küreselleşme süreci karşılıklı bağımlı bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi ise bu süreci hızlandırıcı bir etki yaratmıştır ve yaklaşık iki milyar insan daha kapitalist serbest pazar ekonomisinin kurallarına göre yaşamaya başlamışlardır.

1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO), GATT'ın yerini almıştır. 1994 yılında GATT'ın 128 üyesi varken, kuruluşunun daha ilk gününde 76 ülke WTO'ya üye olmuştur (Gökçe, Cilt 1: 469). 1 Ocak 2002 tarihi itibarıyla ise 144 ülke Dünya Ticaret Örgütü'ne üye bulunmaktadır (wto, 2002). Artık WTO'nun çekici motor rolünü üstlendiği dünya ekonomisinde ulusal ekonomiler artan bir hızla uluslararası ticaret, sermaye ve işgücü akımları ile etkileşimde bulunmakta bir tür uluslararası entegrasyon süreci yaşanmaktadır. Yeni enformasyon teknolojilerinin gelişmesi, uluslararası ekonomik işbirliğinin ve ticaretin serbestleşmesi sürecinin hızlanması ve yoğun bir üretim artışı ile ortaya çıkan küresel düzeydeki özel ve çok uluslu şirketler, ekonominin küreselleşmesinin değişik boyutlarıdır.

5.1. Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık

Devletler, bireyler ve sınıflar arasındaki karşılıklı ekonomik işlemler, hâlihazırdaki iletişim ve ulaşım teknolojisinin katkısı, mesafenin kısılması, mekân ve zaman kavramlarının değişmesi ve bilgi kaynaklarına ulaşmanın geçmiş ile kıyaslanamayacak derecede kolaylaşması ile birlikte büyük bir hız kazanmıştır. Soğuk savaşın bitişi ve ideolojik sınırların ortadan kalkması, internet gibi bir haberleşme ve bilgi ağı ile birleşince karşılıklı bağımlılık artmıştır. Piyasa küresel hale gelmiştir ve artık üretim dünya ölçeğinde düşünülmekte ve gerçekleştirilmektedir. Sermaye, uluslararası arenada serbestçe dolaşmakta ve maliyetin en düşük, kârın en yüksek olacağı yerde üretim gerçekleşmektedir. Hisse senedi borsaları, portföy yatırımları ve elektronik donanım üretimi artık ulusal düzlemde kontrol edilememektedir. Küreselleşmenin ekonomik aktörleri dünya çapında bir ağ içinde hareket etmektedirler. Bir devletin borsasındaki istikrarsızlık birkaç dakika içinde diğer borsalarda da olumsuz etkilere neden olmaktadır. Piyasalar siyasal ve ekonomik gelişmelere karşı aşırı duyarlı hale geldiği için sermaye hareketleri anlık zaman dilimleri içinde bir ülkeden diğerine yön değiştirebilmektedirler (Kapstein, 1999: 533).

Küreselleşmeye eşlik eden iletişim devrimi ve sanayi devrimi sonrası döneme verilen isim olan bilgi çağı, artık bilgiye dayanan yenilikçi aktivitelerin ve ekonomik bir karşılıklı bağımlılık ile karşılaştırmalı üstünlükleri kaçınılmaz hale getirmiştir. Bir devletin makroekonomik stratejileri, başarılı bir teknolojik gelişmeye dayanmak ve bu teknolojinin, karşılıklı üstünlükler dünyasında optimum şekilde kullanılmasını sağlamak için gereken örgütsel yapıyı yaratmak durumundadır. Çok uluslu şirketler artık örümcek ağına benzeyen ve yumurta akının hassasiyetine sahip olan küresel ekonomik alanda karmaşık teknolojilerin transferi için birer özne olarak faaliyet göstermektedirler. Bununla birlikte, bu sistemin büyük bir oranda, gelişmiş ve nispeten gelişmekte olan ülkeler arasında gerçekleşmekte olduğu da gözden kaçmamalıdır.

Özel ve kamusal sektörlerin rolleri konusunda bazı tartışmalar halen sürmekle birlikte, ekonomi politikasının sorularına verilen cevaplar konusunda dünya çapında bir anlayış birliği vardır. Bazı hükümetler, ulusal egemenliği çok taraflı kurallar ve kurumlar ile paylaşmak konusunda tereddüt içinde olsalar bile, açık olan bir gelişme var ki, büyümekte olan uluslararası ticaret kendi kendine yeterli olan ulusal ekonomileri kuşatmakta ve onların yerini almaktadır (Cameron, 1998: 450).

5.2. Uluslararası Finansal Ağlar

Ekonomik küreselleşmenin belki de en çarpıcı belirtisi sermayenin hızla artan hareket kabiliyetidir. Soğuk savaş sonrası uluslararası ortamın verdiği güvenin bir sonucu olarak finans piyasaları küreselleşince büyük ölçekli sermaye akımları gerçekleşmeye başlamıştır. Bilgi devriminin de sağladığı avantajlar sayesinde uluslararası sermaye için ulusal sınırların anlamı azalmış ve coğrafyanın veya mekânın sonu denebilecek bir gelişme ortaya çıkmıştır. 1970'lerin başında kur sisteminin dalgalı hale gelmesi ve elektronik ticaretin büyümesi döviz piyasalarının genişlemesine neden olmuştur (Keohane vd., 2000: 109).

Bugün döviz piyasaları tüm dünyada inanılmaz bir hızla sermaye alışverişlerine sahne olmaktadır. Bununla birlikte, dalgalı kur sisteminin başlangıçta düşünülen verimliliği sağladığı söylenemez. Halen önemli miktarda istikrarsızlık ögesi mevcuttur. Uluslararası sermayenin ulusal vergileme sistemlerinden kaçmasını önlemek ve kurun dalgalanma aralığını belirlemek için devletlerin birbirleri ile olan işbirliğini artırmaları gerekmektedir.

5.3. Uluslararası Ticaret

Tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin uluslararası ticaret aktivitesi son on yıl içinde büyük artış göstermiştir ama Afrika ülkelerini bunun dışında tutmak gerekmektedir. Teknolojideki gelişmeler, bu sürecin hızlanmasına katkıda bulunmuştur (Smith, 1997: 317).

Gelişmiş nakliyat teknikleri dışarı ile rekabet edebilmeyi kolaylaştırmaktadır. Yeni bilgi teknolojileri sınır aşırı hareketlerin maliyetlerinin azalmasını sağlamaktadır. İşlemlerin ve bilgiye ulaşmanın maliyeti azaldığı için, bazı hükümetler siyasal ifade özgürlüğünü kısıtlamak isteseler bile, piyasalar fiyat, kalite ve seçenekler bakımından daha iyi bilgiye sahip olabilmektedir. Adam Smith'in düşlediği tam rekabet piyasası ve onun özelliklerinden biri olan mükemmel enformasyona, piyasadaki tüm aktörlerin sahip olmasına doğru bir gidiş mevcuttur. Deniz aşırı müşterilere hizmet sunmanın önündeki ulusal, yasal, teknik ve kültürel sınırların, enformasyon teknolojisinin gelişmesi ile birlikte, daha geçirgen hale geldiğine tanık olunmaktadır. Uluslararası ticaret hızla büyümektedir ve bankacılık, nakliyat ve sigorta sektörleri bunun motor görevi üstlenen kalemleri olmaktadır. Gümrükler ve diğer ulusal vergilerin GATT ve WTO'nun çabaları ile kaldırılması ticareti artırmaktadır. Büyüyen özel sektör ve özellikle çok uluslu şirketler de bu süreçte önemli bir role sahiptir.

6. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE STRATEJİLERİ

Çok uluslu şirketler, küreselleşmenin hız kazandığı bu dönemde daha etkin olmaya başlamıştır. Bu bağlamda, bu tür kuruluşların faaliyet stratejilerinin incelenmesinde konunun önemini belirtmesi anlamında yarar bulunmaktadır.

6.1. Kâr Dürtüsü

Şirketler son tahlilde kararlarını verirken belli bir zaman dilimi içinde elde edebilecekleri kârı hesaplarlar. Kâr düşüncesi toplumun refahı, işçilerin sağlığı, kamu yararı, barış, çevrenin korunması veya ulusal güvenlik fikirlerinden önce gelmektedir. Bu şirketler ulus-devletlerin düşman ilan ettiği ülkelerle bile ticaret yapmanın yollarını ararlar.

Amerikan şirketlerinin Libya, İran veya Küba ile ticaret yapma peşinde olmaları bu savın bir kanıtı olarak ileri sürülebilir. Kâr ve büyüme dürtüsü çok uluslu şirketler için temel teşkil eder ve adeta yaşamsal bir içgüdüdür (Spar vd., 1999: 558). Bunun ne kadar önemli bir argüman olduğunu en kapalı ülkelerde bile şubeler açma başarısı elde eden McDonalds gibi şirketlerin ulusaşırı faaliyetlerine bakarak algılamak mümkündür.

6.2. Büyüme Dürtüsü

Çok uluslu şirketler büyüme süreçlerini sürdürüp sürdüremediklerine göre ya yaşamaya devam ederler ya da varlıkları sona erer. Büyüme olgusu yatırımcılar, bankalar, kamuoyu ve piyasalar ile olan ilişkilerin temel belirleyicilerinden biridir. Büyüme dürtüsü, şirketlerin dünyanın gizli köşelerindeki kıt kaynakları bulmak ve kullanmak konusundaki isteklerini de kamçılar. Artık oldukça net bir şekilde görülebilen bu gelişme dolayısıyla, dünyanın bozulmamış kalan az sayıdaki bölgesi de şirket üretiminin mekânı haline gelmektedir. Bu kaynak zengini bölgelerde yaşayan insanlar eski yaşam şekillerini bırakıp, üretim-tüketim döngüsündeki yerlerini almaya zorlanmaktadırlar (Moran, 1990/91: 78).

Şirketlerin planlama görevlileri, gelişme için ve yeni tüketici ve işçi kadroları yaratmak için altyapı oluşturmak amacı ile az gelişmiş toplumları modern dünyanın içine çekebilmek için bilinçli bir şekilde gayret sarf etmektedirler. Şirketler bunu o insanların yaşam standartlarını yükseltmek gibi nedenler için yaptıklarını belirtse de, bu tür ifadeler inandırıcı görünmemektedir.

6.3. Rekabet ve Saldırganlık

Şirketler bir yandan iç yönetimlerinde başarının yakalanması için üst düzey bir işbirliğine gereksinim duyarken diğer yandan da yönetim mekanizmasında yer alan insanların birbirleri ile şiddetli bir rekabete girmelerini teşvik eden bir zemin oluşturmaktadırlar. Şirket içinde kariyer sahibi olmak ve yükselmek isteyen herhangi bir insan, başka bir firmaya veya aynı firma içindeki meslektaşına karşı avantaj sağlamak için en uygun anı sürekli olarak kollamak zorundadır. Bir çalışan olarak takımın bir parçası olmanız beklenir. Diğer şirketlere karşı önde olabilmek için saldırgan ve uyanık olmak gerekmektedir. Bununla birlikte, kendi meslektaşlarının önüne geçmek için de her an hazır bulunmak gerekmektedir (Güvenç, 1998: 43). Bu tür bireysel davranışlar sonucunda, bazen özellikle gelişmekte olan ülkelerde istikrarsızlık meydana getirebilecek sonuçlar meydana gelebilmektedir.

6.4. Ahlak Anlayışı

İnsan olmadıkları için duygulara sahip olmayan çok uluslu şirketlerin ahlak diye bir kaygıları da yoktur. Dolayısı ile toplumun amaçları veya çevrenin sağlığı ile uyumsuz kararlar herhangi bir duraksama olmaksızın alınabilmektedir. Şirket yöneticileri de objektif kararlar alınabilmesi için duygusal davranmamak gerektiğine inanırlar. Bununla birlikte, şirketler, bu yönlerini saklamak ve tersi bir şekilde görünmek isterler. Bu görüntüyü vermek istemelerinin nedeni ise, kamuoyundan gelecek olan herhangi bir olumsuz bakışın kârlarını düşürme ihtimali taşımasıdır. Bu amaçla reklâm sektörüne milyonlarca dolar ayrılır. Şirketler çevre gibi toplumun önem verip ilgilendiği konulara saygı gösterdiklerini iddia ederler ama ahlaki bir kaygısı olmayan bu çok uluslu aktörlere inanmak zor görünmektedir (Sakakibara, 1995: 11).

6.5. Hiyerarşi

Şirketlerin yapısı üstler ve astların piramitsel bir merkezi oluşum içinde beraber bulunmalarını gerektirir. Genel müdürler, müdürler, müdür yardımcıları ve alt bölümlerin başkanları bu yapı içindedirler. Hükümet ve ordu gibi kurumlarda var olan yapıya benzeyen bu mekanizma nadiren sorgulanmaktadır. Bu bağlamda, Japon şirketlerindeki hiyerarşik ilişkiler ilgi çekicidir. Üniversiteden mezun olan genç bir Japon yönetici adayı bir şirkete girdiğinde, dikey olarak yükselmeden önce, yatay düzlemdeki farklı bölümlerde yöneticilik yapar ve ondan sonra yükselir (Mazur, 2000: 85). Böylece idari anlamda şirketin tüm parçalarının birbiri ile nasıl bir ilişki içinde olduğunu öğrenmiş olur. Dikey olarak yükseldikten sonra alacağı kararlar böylece şirket içindeki uyumu sarsmamış olur. Bununla birlikte, şirketlerdeki hiyerarşi anlayışının, toplumlarda var olan üstünlük ilişkileri ve algılayışının bir yansıması olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

6.6. Nicellik

Şirketlerin yapısı öznel olan bilgilerin nesnel bir şekle yani rakamlara dönüştürülmesini gerektirir (Canada and the World Background, 1998: 18). Bu durum ise nicelleştirilemeyen tüm değerlerin karar alma sürecinin dışında kalmasına neden olur. Örneğin, ormanların öznel veya manevi yönleri nicelleştirilemediği için şirket denklemlerinde bir yer işgal etmez. Kamu sağlığını veya refahını tehdit eden üretim unsurlarından zehirli atıklar veya kirlenme, değer yüklü olmayan nesnel kavramlar çerçevesinde göz önüne alınır. Maliyetler ile kâr oranı arasındaki ilişki bu niteliktedir. Üretim standartlarının ne kadar güvenilir olduğunu ölçmeye çalışan otomobil üreticileri, her standart seviyesindeki muhtemel kazalarda ölebilecek olan insan sayısını araştırırlar ve bu sayı, ölenlerin ailelerinin açacağı davalar da göz önüne alınarak, ne kadar bir sigorta maliyetine katlanacaklarını ortaya çıkarır. Nesnelleştirme ve nicelleştirme dürtüsü şirket faaliyetlerinin her aşamasına nüfuz etmiş bulunmaktadır.

6.7. Gayri İnsanilik

Şirketler doğayı ve toplumu nesnelleştirdikleri gibi, çalışanlarını da nesnel haline dönüştürürler. Yönelindikleri nokta kâr olan şirketler bilinçli bir şekilde çalıştırdıkları insanların performanslarını kameralar ve bilgisayarlar sayesinde ölçerek üretim sürecinde insan olmanın önemini yok ederler. Bilgisayarlar, her çalışanın eylemlerini ve sözlerini diğer çalışanlar ve şirket standartları ile karşılaştırır. İnsanlara bir çarkın dişlileri gibi davranılır. Yavaş olduğu gözlenen, uyumsuzluk gösteren veya fazla mola veren çalışanlar basit bir şekilde bulunur, disiplin soruşturmasına alınır ve gerekirse atılır. Yönetim kademelerinde olanlar ise karar alırken duygusal davranmamak zorundadırlar.

6.8. Sömürü

Şirketlerin elde edeceği kârın basit bir formülü vardır: çalışana ödenen miktar ile çalışanın ürettiği malın veya hizmetin ekonomik değeri arasındaki fark. Üretimde kullanılan ham maddelere ödenen miktar ile işlenmiş ham maddelerin nihai satış fiyatları arasındaki fark ta kârı ifade etmektedir. Çalışan veya ham madde sağlayan bir kişi emeğinin karşılığını tam olarak alamamaktadır. Sermayenin sahipleri, üretilen değerın kaymağını kâr olarak almaktadırlar. Kârın dayandığı temel ise maliyetlerin en aza çekilmesidir. Kapitalizme göre bu dürüst bir ilişkidir; çünkü çalışanlar veya üçüncü dünya çoğ-

rafyasındaki maden veya çiftlik kaynaklarını işleten insanlar emeklerinin karşılığını almaktadırlar. Oysa bu ilişki dengesizdir; çünkü sermayenin sahibi olan şirket veya banka daima ek bir fayda elde eder. Çalışan ücretini alırken, sermayenin sahibi çalışanın emeğinin sağladığı faydaya ilaveten çalışanın ürettiği artık değerın faydasını da alır. Çalışanların yüksek ücret aldığı yerlerde de durum farklı değildir çünkü bu kez çalışanın sağladığı fayda çok daha yüksektir. Formül aynıdır: kâr eşittir çalışanların veya kaynakların sağladığı gerçek değer eksi onlara ödenen miktar. Sürekli bir sömürü ilişkisi bu şekilde sürüp gitmektedir (Sachs, 1998: 103). Marksist düşünce temelli bir bakış açısı içeren bu yaklaşımda pek çok şirketin örgütsel yapılanması ile ilgili ipuçları bulunmaktadır.

6.9. Hareket Kabiliyeti

Şirketler zaman ve mekân sınırlamalarının dışındadır. Çünkü bu kuruluşlar, kâğıt üzerinde var olan tüzel kişilerdir. Doğal bir ölümleri söz konusu değildir ve genellikle kurucularından daha fazla yaşarlar. Küresel ticaretin yeni kuralları çerçevesinde yerelliğe, işçilere veya komşulara karşı bile bağımlılıkları yoktur. Bu durum çok uluslu şirketleri, önceki yıllarda varlıklarını müşterileri ve komşuları ile olan iyi ilişkileri sayesinde sürdürebilen bakkal veya fırınlardan tamamen farklı hale getirmektedir. Fabrikalar fiziksel varlıklar olsalar da şirketin tamamını temsil etmezler ve böylece fiziksel bir mekân ile bağlı olmayan şirketler, ücret artışı isteyen işçiler, kısıtlayıcı çevre yasaları veya yüksek vergiler gibi şartlar ile karşılaştıkları zaman tüm faaliyetlerini hızla başka bir yere taşıyabilirler (Mander, 1996: 319).

6.10. Tabiat Düşmanlığı

Şirketler için çalışan bazı insanlar kişisel olarak tabiatı sevseler bile, şirketlerin kendileri doğal dünyayı değiştirip dönüştürmeye devam etmektedirler. Şirketler için kâr, ham maddelerin satılabilir şekle dönüştürülmesi yolu ile gerçekleşir. Doğadaki metaller otomobillere dönüştürülür. Ağaçlar tahtalara, mobilyalara ve kâğıda dönüştürülür. Petrol enerjiye dönüşür. Tüm bu faaliyetlerde bir parça tabiat ait olduğu yerden alınarak işlenir ve yeni bir şekle dönüştürülür. Nadiren doğanın parçaları yenilenebilir veya ağaçlar tekrar ekilir; ancak böyle durumlarda bile orijinal şekillerine dönmezler. İmalat ile ilgili faaliyetler tabiata müdahale edilmesi ve dönüştürülmesi temeline dayanır. Dünyanın bir parçasındaki doğal kaynakları kullandıktan sonra, şirketler aynı amaçla başka yerlere giderler (Mander, 1996: 320).

İmalat faaliyetlerinin gerçekleştirildiği tüm toplumlarda tabiat dönüştürülmektedir. Küresel bir ekonomi içinde kapitalist şirketlerin varlığı bu süreci hızlandırmaktadır. Çünkü şirketlerin sürekli olarak büyümesi gerekmektedir. Dünyanın her yerindeki kaynakların doğadan alınması ve işlenmesi şirketlerin gittikçe artan bir hızla gösterdikleri faaliyetin konusunu oluşturmaktadır. Döngünün tüketim tarafı da hızlanmıştır. Çünkü şirketler imal ettikleri malların insanlara tatmin sağlayacağı yolundaki fikirler ile onları ikna etmektedirler. Kendi kendine yeterlilik, iç tatmin, doğayı sevme veya sahip olunan şeylere kanaat etme gibi özellikler şirketlerin amaçları açısından çok zararlıdır. Sonuç olarak şirketlerin doğayı tahrip etme süreçleri devam etmektedir.

6.11. Homojenleştirme

Kapitalist söyleme göre, tüketim toplumu diğer toplumlara göre daha fazla çeşit ve seçme fırsatı sunmaktadır. Piyasalarda değişik niteliklere sahip olan çok çeşitli ürün demetleri mevcuttur. Aslında şirketlerin yararına olan durum, tüm insanların benzer şekilde yaşaması ve tatmin duygularını satın aldıkları ürünler ile maksimize etmeleridir. Değişik şirketler pazarın değişik bölümleri ile ilgilenirler ama tüm şirketlerde ortak olan ekonomik, kültürel ve toplumsal bir bakış vardır ve bu bakış açısının bireyler ve toplum tarafından kabul edilmesi sürecini hızlandırmak isterler. Emeğin ve malların paylaşımını vurgulayan yaşam tarzları ve ekonomik sistemler veya manevi değerleri yüceltenler şirketler için zararlıdır. Kollektif olarak yaşayan ve çamaşır makinası, otomobil gibi malları veya diğer aletleri paylaşan insanlar veya bu aletler olmadan yaşayanlar şirketler ve tüketim toplumu için yıkıcıdır. Çekirdek aile tipi, şirketler için çok daha yararlı bir tarzdır çünkü üretilen malların satılacağı aile sayısı artar. Kendine özgü manevi değerleri ile iç içe yaşayan yerel nitelikli topluluklar şirketlere göre aydınlanmamış, geri ve aşağıdırlar ve dünya pazarının ve kültürünün homojenleştirilmesinin önünde birer engeldirler (Werdenbaum, 1995: 40).

7. ORTAYA ÇIKAN SORUN ALANLARI

Ekonomik küreselleşme sürecinde, yukarıda genel çerçevesi çizilmiş olan pek çok problematik alanlar ortaya çıkmaktadır. Bu alanların geniş bir yelpazede incelenebilmesi mümkün olmasına rağmen burada birkaç temel sorunun incelenmesinde yoğunlaşılacaktır.

7.1. Çevre

Ekonomik büyüme ve küresel gelişme, doğal kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasını gerektirmektedir. Dünyanın artakalan hayvan ve bitki türleri şiddetli bir saldırıya maruz kalmakta, denizler ve karalar zehirli atık depoları haline gelmekte ve gezegenin yaşamını devam ettirme konusundaki doğal yeteneği yok edilmektedir. Şirketlerin kafasındaki düşünce ise ekonomik gelişme yolu ile ülkeleri daha zengin hale getirdikleri yönündedir. Bununla birlikte, yaratılan zenginlik az sayıda insana fayda sağlamakta ve genellikle çevre programlarına harcanmamaktadır. Teorik zenginlik yaratılana kadar yaşamın yok olması tehlikesi mevcuttur (Goldsmith, 1996: 78).

İçinde yaşadığımız çevre, ekonomik faaliyetlerin büyüyen etkisine karşı giderek zayıflamaktadır. Ormanlar yok edilmekte, tarım alanları ve meralar tükenmekte, sulak alanlar kurumakta, yeraltı su kaynakları erimekte, denizlerdeki balıklar tükenmekte ve tüm kara ve deniz çevreleri kimyasal ve radyoaktif zehirler tarafından kirletilmektedir. Atmosfer ise giderek daha hassas hale gelmekte ve iklimsel değişiklik tehlikesi baş göstermektedir. Bu gidişatı durdurmanın yolu bu etkilere yol açan faktörleri azaltmaktır ama ne yazık ki ekonomik küreselleşmenin hızlandığı bir ortamda dünyadaki tüm hükümetler, şirketlerin de yardımı ile durumun daha da kötüye gitmesi için adeta yarışmaktadırlar.

Uluslararası ticaretin artması ekonomik gelişmeyi sağlamanın en etkili yolu olarak görülmüştür. Ekonomik gelişmenin ise ilerlemeyi ve dünyada bir teknolojik ve maddi cennetin yaratılması için gereken araçları sağlayacağı düşünülmüştür. Bu durumun insanoğlunun şimdiye kadar karşılaştığı tüm sorunları ortadan kaldıracığı umulmuştur.

Sonuç ise doğal çevre için bir felaket olmuştur. Bununla birlikte, çok uluslu şirketler ve onların yöneticileri ve sermayedarları ölü bir gezegende hiçbir ekonomik gelişmenin ve ticaretin olamayacağını anlayacakları ana kadar bu durum böyle süreceğe benzemektedir.

7.2. Üçüncü Dünya

Batılı gelişmiş ülkeler artan bir işsizlik oranı ile karşılaştıkları zaman, ya göç akımları sebebi ile ya da düşük ücretle işçi çalıştırarak haksız rekabet yaptıkları gerekçesi ile üçüncü dünya ülkelerini suçlarlar. Asıl suçlu ise, sömürgeciliğin yeni ekonomik şeklidir. Göçlerin meydana gelmesinin sebebi bu sömürü olduğu gibi, üçüncü dünya ülkelerinin ekonomilerinin çok uluslu şirketlerin kontrolü altına girmesinin, kaynaklarının istismar edilmesinin ve Kuzeyin endüstrileşmiş zengin ülkelere götürülmesinin sorumlusu da bu süreçtir. Küresel ticaretin yeni kuralları üçüncü dünya ülkelerinin kendilerini korumaları veya alternatif ekonomik stratejiler üretmelerini engellemektedir (Bonnen vd., 1997: 1423).

Çünkü koloniler döneminden ve Batılı sistemlerin nüfuzundan önce üçüncü dünya ülkelerindeki insanlar göreceli olarak kendi kendilerine yeterli topluluklar içinde yaşıyorlardı. Tarımla uğraşır ve balık avlıyor, dokumacılık yapıp küçük ölçekli endüstriler ve yerel kaynakların kullanımı yolu ile kendilerine özgü bir ekonomik hayat içinde yaşıyorlar ve çevrelerindeki doğa ile uyum içinde bulunuyorlardı. Yeni ekonomik sistemlerin eşliğinde karşılımları çıkan koloni yönetimi, sahip oldukları doğal kaynakları alıp götürmüştür. Buna ilaveten, söz konusu ülkelerin yaşam şekilleri, tüketim alışkanlıkları ve yeni teknolojik yapılara olan bağımlılığı, siyasal bağımsızlıkların ilanından sonra da devam etmiştir (Tandon, 1999: 90).

Çok uluslu şirketlerin temel aktör haline geldiği yeni yapıda, üçüncü dünya ülkelerinin edilgen birer pazar haline gelmelerine ek olarak, küresel ticaret, finans ve yatırım sistemlerine de giderek artan oranda bağımlı hale geldiler. Endüstrileşmiş ülkelerin hükümetleri, Dünya Bankası gibi çok uluslu kurumlar ve ulus-aşırı bankalar tarafından desteklenen altyapı programları için yardım politikaları çerçevesinde, üçüncü dünya ülkelerinin hükümetleri pahalı altyapı projeleri ve sermaye-yoğun teknoloji transferi amacı ile milyarlarca dolar borcun altına girmek zorunda kaldılar. A priori olarak eşitsiz bir şekilde gelişen ekonomik ilişkinin edilgen tarafı olan üçüncü dünya ülkelerini çeşitli şekillerde suçlayan zengin ülkeleri haklı görmek mümkün değildir (Khor, 1996: 47). Bu çerçevede üçüncü dünyanın, küresel ekonomik ve sosyal güvenlik açısından belirsizlik oluşturabilecek bir mecraya doğru gitmekte olduğu ifade edilebilir. Üçüncü dünya ile gelişmiş kapitalist ülkeler arasında var olan işbirliğinin de bu bağlamda geniş bir makas haline gelen eşitsizliklerin giderilmesine yönelik olarak daha somut hale gelmesi gerekmektedir.

Ekonomik ilişkilerin küresel hale gelişi yerel ekonomiler üzerinde doğrudan doğruya ters bir etki yaparak onların yerini almaya devam etmektedir. Bu süreç hem endüstrileşmiş ülkelerde, hem de sözde gelişmekte olan ülkelerde nüfusun büyük bölümünün marjinalleşmesine yol açmaktadır. Aynı süreç içinde doğal hayat tahrip olmakta, kültürler homojenleşmekte, yerel topluluklar yok olmakta ve üyeleri kendi yaşamları üzerindeki kontrollerini kaybetmektedirler. Bu sürecin durması ve belki de tersine dönmesi bugünün penceresinden bakıldığında zor görünmektedir (Gürbüz, 1998, 476).

7.3. Geleneksel İş Alanlarının Yok Oluşu

Küresel ekonomik yapı içinde hemen hemen tüm sektör ve endüstrilerde makinalar hızla insanların yerini almaktadır. Küresel işsizlik 1930 Dünya Ekonomik Bunalımından beri en yüksek düzeyine ulaşmıştır. Dünya çapında 800 milyondan fazla insan işsizdir ve bu rakam sürekli olarak yükselme eğilimindedir. Şirket yöneticileri ve kapitalist ekonomistler ise artan işsizliğin kısa vadeli ayarlamalardan dolayı olduğunu ve güçlü bir pazar ekonomisinin küresel ekonomiyi hızla iyileştireceğini düşünmektedirler. Yüksek teknolojlili otomasyon ile yapılan üretim sonucunda küresel ticaretin canlanacağını ve görülmemiş bir maddi zenginliği hayal etmektedirler. Milyonlarca çalışan bu bağlamda şüphe içindedir. Hayvanların tarımsal üretimdeki rolleri traktörün ortaya çıkışı ile nasıl sona erdi ise, bilgisayar destekli yüksek teknolojlili otomasyon da aynı şeyi insanlara yapıyor görünmektedir (Marshall, 1994: 72).

Kimyasal, biyolojik ve mekanik buluşlar önce tarım işçilerinin ve çiftçilerin işlerinden olmalarına ve sanayileşmiş şehir hayatının içine girerek fabrika işçileri durumuna gelmelerine yol açmıştır. Bilgisayar destekli otomasyon süreci içinde üretimde robotların kullanılmaya başlanması ise geleneksel fabrika işçisinin istihdam alanını yok etmektedir. Çok uluslu şirketlerin temel dürtüsü kâr elde etmek ve büyümek olduğu için, girdi maliyetlerini en aza düşürmek istemeleri ile doğru orantılı olarak yüksek verim ve düşük maliyetli robotları tercih etmektedirler. Tarımda olduğu gibi demir, çelik, madencilik ve diğer endüstriyel iş kollarında gittikçe artan bir oranda insanlar işlerini kaybetmektedirler (Rifkin, 1996: 108).

Genelde ekonomik ilişkilerin ve özelde çok uluslu şirketlerin küreselleşmesi süreci içinde teknolojik buluşlardan dolayı hızlı bir şekilde işlerini kaybeden insanlar geleceğe endişeli gözlerle bakmaktadırlar. Genç kuşaklar ise böyle bir ortamda gittikçe anti-sosyal davranışlar sergilemektedir. Yaşlı işçiler nispeten rahat bir geçmiş ve bulanık bir gelecek arasında, kontrol edemedikleri toplumsal gelişmeler tarafından sıkıştırılmış durumdadırlar. Avrupa'da artan işsizlik korkusu geniş kapsamlı toplumsal huzursuzluklar yaratmakta ve neo-faşist hareketlerin canlanmasına neden olmaktadır. Ekonominin küreselleşmesi paralelinde tüm dünyada sonuçları henüz kestirilemeyen hızlı bir değişim yaşanmaktadır.

7.4. Uluslararası Göçler

Küresel düzeyde kaynakların ve zenginliğin Güneyden Kuzeye akmasının söz konusu olduğu bir ortamda nüfus hareketlerinin de aynı rotayı takip etmek istemesine şaşırılmamalıdır. Ülkeler arasındaki büyük gelir farkları insanların günümüzde kolayca yaşadıkları yerleri bırakıp, daha iyi bir iş ve daha iyi bir gelecek için zengin ülkelere göç etmelerine, deyim yerinde ise bir çeşit karanlığa gözleri kapalı olarak atılmalarına neden olmaktadır. Bununla birlikte, en yüksek refah seviyesine sahip ülkelerde dahi istihdam sorunları yaşanmaktadır. Uluslararası göçler göç alan ülkenin iç dengelerini sarsıcı bir niteliğe sahiptir. Söz konusu ülkelerdeki insanlar arasında yabancı düşmanlığı kolayca yayılmaktadır. Çünkü tanımadıkları insanlar gelip, çok daha düşük ücretler karşılığında çalışarak işlerini ellerinden almaktadırlar (Touraine, 1997: 198).

Genel olarak niteliksiz olan işçilerin göçü, göç alan devletler açısından başlangıçta oldukça yararlı görülmüştür. İşgücünün düşük maliyetle elde edilebilmesi işverenler açısından kârlı görülürken, kötü işleri yabancıların yapması o ülkenin insanları tarafın-

dan da yadırganmamıştır. Bununla birlikte, ekonomik canlılık durgunluğa dönüşünce parmaklar göçmen işçilere yönelmiş ve göç alan zengin ülkeler bu kez göçü önlemenin yollarını araştırmaya başlamışlardır. Ekonomik küreselleşme süreci içinde insanlar çok daha hızlı bir şekilde haber alma ve yer değiştirme imkânına sahip olabildikleri için, dünya çapında büyümeye devam eden gelir dengesizliği uluslararası göç olgusunun hızını artırmaktadır (Yılmaz-Başçeri, 1998: 496).

Ekonominin küreselleşmesi Güney ülkelerinden Kuzeye doğru bir göç yaşanmasını iki yolla etkilemektedir. Güneydeki az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanlar genellikle açlık, kıtlık, doğal afetler ve etnik savaflara bağlı olarak göçmektedirler ama Kuzeye değil de yine en yakın diğer bir az gelişmiş ülkeye gidebilmektedirler. Onlar için Kuzeye gidecek yeterli maddi kaynak bulunmadığı gibi, düşük teknoloji, eğitim ve yetersiz iletişim onların böyle bir düşünceyi taşımalarını zorlaştırmaktadır. Göç, zorunluluk olarak doğmakta ve büyük ölçüde sığınmacı statüsünde gerçekleşmektedir. Güneydeki gelişmekte olan ülkelerdeki insanlar ise Kuzey ülkelerindekine yakın bir eğitim alabilmekte, oraya daha kolay ulaşabilmekte, içine girdikleri yeni topluma daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. İdeal olan, insanların kendi vatanlarında refah içinde yaşayabilmeleridir ama dünya çapındaki gelir dağılımı dengesizliğinin yarattığı vakum daha uzun süre insanları içine çekecek gibi görünmektedir.

8. SONUÇ

Küreselleşme, geri dönülmesi oldukça zor bir süreç olarak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde önemli bir problem alanı oluşturmaktadır. Dünya ticareti bu süreç çerçevesinde sürekli artmakta, buna rağmen net kazançlar bağlamında gelişmekte olan ülkeler önemli bir gelişme gösterememektedir. Neo-liberal politikaların dünya ekonomilerine tek ve tartışmasız bir alternatif olarak sunulması ve bunun dışında davranırlarsa dünya sistemi dışına itilecekleri endişeleri yaratılması bu olumsuz tablonun devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Çok uluslu şirketler, neo-liberal küreselleşmenin uluslar arası temsilcileri olarak gelişmekte olan dünyanın zaten kıt olan kaynaklarının etkin dağılımını engellemekte ve büyük oranda bölüşüm sorunlarının katlanarak artmasına yardımcı olmaktadır.

Tarihsel geçmişini yadsımamakla birlikte küreselleşmeyi, özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde teknoloji ve bilgi alanındaki hızlı dönüşümlerle ve bizzat sermaye aracılığıyla şekillenen yeni bir süreci tanımlamak için ortaya atılan söylemlerin ideolojik bir kılıfı olarak değerlendirmek gereklidir. Söz konusu sürecin böyle tanımlanması elbette beraberinde pek çok tartışmayı getirecektir. Ana kurgusu, sermayenin uluslar arası düzleme taşınmasıyla biçimlenen küreselleşme olgusu, kapitalizmin doğasından aldığı ilhamla yoluna hızla devam etmekte ve bu anlamda ekonomik, kültürel ve siyasal mecralarda hızlı yapısal dönüşümlere ve tartışmalı gelişmelere yol açmaktadır.

Çevresel felaketlerin özellikle gelişmekte olan ülkelerin altından kalkmaları çok zor olan bir sorunlar yumağı haline gelmesi bu anlamda oldukça önemlidir. Yerel kültürlerin evrensel kültür adı altında kimliksiz ve “tüketim için yaşama” sloganının bir aracı haline dönüşmesiyle ekonomik küreselleşme sosyal çözülmenin de bir kaynağı olmaya doğru evrilmektedir. Uluslar arası emek mobilitesi, yine aynı şekilde sadece gelişmiş ülkelerin beyin deposu işlevi görmeye başlayarak gelişen dünyanın kalkınma problemlerinin süreklilik arz etmesine yol açmaktadır.

Yakın zamanlara kadar insanlığın büyük bir bölümü geçimlerini sağlamak için yerel ekonomilere dayanmaktaydı. Yerel tüketimin yerel kaynaklar ve yerel üretim ile yerel toplulukların kontrolü altında, doğanın sınırları içinde, yerel ve bölgesel kültürleri yansıtan bir tarz ile yapılmasının günümüzün sorunlarını çözeceği keşfedilebilirse; merkezi, hayalci ve yayılmacı olan küreselleşme süreci geriye dönebilir. Yerel ekonomilerin, üretim ve tüketimin sürekli olarak artması ve malların sürekli bir şekilde hareket etmesi teorisine dayanan sistemlere oranla tabiatı daha çok koruyacağı ve daha istikrarlı ve mutlu topluluklar ortaya çıkaracağı dikkatli gözlerden kaçmamalıdır. Uluslararası rekabet ve ticaretin yerel üretimin niteliğinin artırılması amacıyla kullanılmasının büyük yararlar taşıyacağı açıktır ama bu konuda korumacı ve açık politikalar arasında, özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından ince bir politika izlenmesi büyük zorunluluk taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Balassa, B. (1990–91); “Financial Liberalization in Developing Countries,” *Studies in Comparative International Development*, Winter, Vol. 25, No: 4, s. 56–70.
- Berry, W. (1996); “Conserving Communities,” *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 407–417.
- Bonnen, J. T. and Douglas D. H. (1997); “Agriculture and the Changing Nation-State: Implications for Policy and Political Economy,” *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 79, issue. 5, s. 1419–1428.
- Cameron, G. (1998); “Economic Growth in the Information Age: From Physical Capital to Weightless Economy,” *Journal of International Affairs*, vol. 51, issue. 2, Spring, s. 447–471.
- Canada and the World Backgrounder (1998); “Magna Carta for Multinationals,” vol. 64, issue. 2, October.
- Edison, H. J., Levine, R. vd. (2002); “International Financial Integration and Economic Growth,” *Journal of International Money and Finance*, No: 21, s. 749–776.
- Erçel, G. (2000); “Globalization and International Financial Environment,” *Bank of International Settlement Review*, No: 79.
- Gavin, F. J. (1997); “The Legends of Bretton Woods,” *Orbis*, vol. 40, issue. 2, Spring.
- Goldsmith, E. (1996); “Global Trade and the Environment,” *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 78–91.
- Goldsmith, J. (1996); “The Winners and the Losers,” *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 171–181.
- Gökçe, D. (1996); *Para ve Finans Ansiklopedisi*, Cilt 3, Creative Yayıncılık ve Tanıtım Şirketi.
- Gürbüz, B. (1998); “Küreselleşme ve Kalkınma Krizi: Gelişmekte Olan Ülkeler Açısından bir Değerlendirmesi,” *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni bakışlar*, (ed. Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınları, İstanbul.
- Güvenç, N. (1998); *Küreselleşme ve Türkiye*, BDS Yayınları, İstanbul.
- Kapstrein, E. B. (1999); “Distributing the Gains: Justice and International Trade,” *Journal of International Affairs*, vol. 52, issue. 2, Spring, s. 533–555.
- Keohane, R. O. ve Joseph S. N. Jr. (2000); “Globalization: What’s New? What’s Not? (And So What?),” *Foreign Policy*, issue.118, Spring, s. 104–119.
- Khor, M. (1996); “Global economy and the Third World,” *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 47–59.

-
- Levy, B. (1997); "Globalization and Development: Facing the Challenges," *The Political Economy of Globalization*, (ed. Satya Dev Gupta), Boston: Kluwer Academic Publishers.
- Mander, J. (1996); "The Rules of Corporate Behavior," *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 309–322.
- Marshall, R. (1994); "Internationalization: Implications for Workers," *Journal of International Affairs*, vol. 48, issue. 1, Summer, s. 59–96.
- Mazur, J. (2000); "Labor's New Internationalism," *Foreign Affairs*, vol. 79, issue. 1, Jan.-Feb, s 79–93.
- Moran, T. H. (1990-91); "International Economics and National Security," *Foreign Affairs*, vol. 69, issue. 5, Winter.
- Morris, D. (1996); "Free Trade: The Great Destroyer," *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 218–228.
- Narula, R. ve Dunning J. H. (2000); "Industrial Development, Globalization and Multi-national Enterprises: New Realities for Developing Countries," *Oxford Development Studies*, Vol. 18, No: 2, s. 141–167.
- Norberg-Hodge, H. (1996); "Shifting Direction: From Global Dependence to Local Interdependence," *The Case Against the Global Economy*, (ed. Jerry Mander ve Edward Goldsmith), Sierra Club, San Fransisco, s. 393–406.
- Rhodes, M. (1995); "'Subversive Liberalism': Market Integration, Globalisation and the European Welfare State," *Journal of European Public Policy*, Vol. 2, No: 3, September, s. 384–406.
- Rifkin, J. (1996); "New Technology and the End of Jobs," in *The Case Against the Global Economy*, (eds.) Jerry Mander and Edward Goldsmith, Sierra Club, San Fransisco, s. 108–121.
- Rodrik, D. (2002); "After Neoliberalism, What?," Alternatives to Neoliberalism Conference sponsored by the New Rules for Global Finance Coalition, May 23–24, 2002. <http://www.new-rules.org/docs/afterneolib/rodrik.pdf> (28 Mart 2006).
- Sachs, J. (1998); "International Economics: Unlocking the Mysteries of Globalization," *Foreign Policy*, issue. 110, Spring, s. 97–111.
- Sakakibara, E. (1995); "The End of Progressivism," *Foreign Affairs*, vol. 74, issue. 5, Sept/Oct (8–14).
- Smith, J. G. (1997); "Global Free Trade: Is There An Alternative?," *International Review of Applied Economics*, vol. 11, issue. 2, May, s. 315–319.
- Spar, D. ve Yoffie, D. (1999); "Multinational Enterprises and the Prospects for the Justice," *Journal of International Affairs*, vol.52, issue:2, Spring, s. 557–581.

-
- Tandon, Y. (1999); "The World Trade Organisation and Africa's Marginalisation," *Australian Journal of International Affairs*, vol. 53, issue. 1, April, s.83-94.
- The World Bank, *World Development Indicators 2000*, <http://www.worldbank.org/data/wdi2000/html>, 17 Ocak 2001.
- The World Trade Organization (2002). http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, 15 Eylül 2002.
- Touraine, M. (1997); *Altüst Olan Dünya*, Ümit Yayıncılık, Ankara.
- Vamvakidis, A. (1999); "Regional Trade Agreements or Broad Liberalization: Which Path Leads to Faster Growth?," *IMF Staff Papers*, Vol. 46, No: 1, March, s. 42-68.
- Werdenbaum, M. (1995); "A Neglected Aspect of the Global Economy: The International Handicap of Domestic Regulation," *Business Economics*, vol. 30, issue. 2, April.
- Yılmaz-Başçeri, E. (1998); "Uluslararası Göç," *Uluslararası Politikada Yeni Alanlar Yeni Bakışlar*, (ed. Faruk Sönmezoğlu), Der Yayınları, İstanbul.